

ELEŞTİREL DÜŞÜNME ÖĞRETİMİ VE BLOOM'UN AŞAMALI SINIFLAMASI

CRITICAL THINKING INSTRUCTION and BLOOM'S TAXONOMY

Öğr. Gör. Dr. Şule Ay*

ÖZET

Bilgi ve teknolojiye yaşanan hızlı değişim bireylerde aranan özellikleri değiştirmiş ve üst düzey düşünme becerilerine sahip insanların yetiştirilmesi zorunlu hale gelmiştir. Başta Amerika Birleşik Devletleri olmak üzere tüm dünyada bireylerin eleştirel düşünürler olarak yetiştirilmeleri gerektiği konusunda fikir birliği sağlanmıştır. Bu nedenle eleştirel düşünmenin öğretimi oldukça geniş bir ilgili kitlesi yaratmıştır. Bu çalışmada Türkiye'de de tüm öğretim işlerinde, planlamadan değerlendirmeye kadar yaygın kabul gören Bloom'un aşamalı sınıflamasının eleştirel düşünme öğretiminde kullanılabilirliği üzerinde durulmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Eleştirel düşünme öğretimi, Bloom'un aşamalı sınıflaması

Abstract

Immense amount of transformation both in knowledge and technology has also caused changes in expectations in qualifications from individuals and, therefore it has become inevitable to train and educate people having high-level thinking abilities. Starting from the USA, there is now a consensus of opinion throughout the world to raise individuals as critical-minded thinkers. It is because of this that teaching of critical thinking has attracted a large audience. In this research study, the focus is on the applicability of Bloom's taxonomy in all teaching and training programs all over Turkey.

Key words: training of critical thinking, Bloom's Taxonomy

* A.İ.B.Ü.Teknik Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü

GİRİŞ

Değişen yaşam koşullarıyla, yaşamın her alanında ve özellikle iş dünyasında, karşılaştığı sorunları çözen, sürekli kendini geliştiren insanlar talep edilmektedir. Sormunen ve Chapula (1994), bu durumu, endüstri ve iş dünyası liderlerinin artan rekabetçilik baskısına cevap verme amacına bağlamakta ve öğrencilerin düşünmelerindeki eksikliğe dayalı olarak üst düzey düşünme becerilerine sahip çalışanlara gösterilen ilginin arttığına dikkati çekmektedirler.

Dünyada, eğitimde ve iş sektöründe çeşitli düşünme şekillerinin öğretimi oldukça büyük bir taleple karşılaşmaktadır. Tüm dünyanın ortak iletişim aracı olan internette yayınlanan iş ilanlarında; etkili düşünen, eleştirel düşünen, problem çözen, yaratıcı, öğrenmeyi öğrenmiş ve iyi iletişim kurabilen bireylerin arandığı, örgün ve yaygın eğitimle ilgili kurs ve etkinliklerde de daha çok yazılı iletişim, sözlü iletişim, eleştirel düşünme ve matematiksel düşünme becerilerine -temel beceriler olarak- yer verildiği görülmektedir.

Eğitimin temel amaçlarından biri de gereksinim duyulan nitelikli insan gücünü yetiştirmek olduğu düşünülürse, eğitimin görevlerinden bazıları da iş dünyasının aradığı özellikleri taşıyan bireyler yetiştirmek olacaktır. Bu durum eğitimde de, etkili öğrenen, problem çözen, eleştirel ve yaratıcı düşünen, kendini geliştiren bireyler yetiştirme zorunluluğunu gündeme getirmektedir.

Bu gereksinime karşın Türkiye’de eğitimden büyük ölçüde yakınılmakta, her fırsatta mevcut eğitim sistemiyle iyi sonuçlar alınmadığı gerek bilimsel toplantılarda gerekse toplumsal anekdotlarda vurgulanmaktadır. Nitekim Birleşik Devletler Çalışma Departmanı’nın (1991) raporunda da bu durum belirtilmekte ve bu raporda eleştirel düşünme; yaratıcı düşünme, karar verme, problem çözüme, zeka gözüyle görme, nasıl öğreneceğini bilme, ve uslamlama olarak tanımlanmaktadır. Çalışma eğitiminin hedeflerinden birinin, öğrencileri iş gücüne hazırlamak olduğu vurgulanarak, eğitimde endüstri ve iş dünyasının eleştirel düşünme becerilerini kullanma ihtiyacına cevap verilmesi gereğine dikkat çekilmektedir.

Eğitim Terimleri Sözlüğünde eleştirel düşünme, öncülleri ve kanıtları titizlikle değerlendirildikten sonra, ilgili bütün etmenleri göz önünde tutarak ve geçerli mantık yöntemlerinden yararlanarak elden geldiğince nesnel sonuçlara varma süreci (TDK,1981:61) olarak tanımlanmaktadır.

Broadbear ve Keyser (2000)’e göre, eleştirel düşünme birbirine bağlı üç özellikle tanımlanmaktadır. Birincisi, eleştirel düşünme açıklık, doğruluk, ilgililik ve mantık gibi standartlara dayanmaktadır. İkincisi, bu standartlar “kendini-düzeltilme” olan bir düşünmeyi oluşturmayı da kapsayacak şekilde uygulanmaktadır. Ayrıca, standartların kendini uygulaması yoluyla düşünmeyi geliştirme işi iradeye bağlıdır ve bilişsel ve duyuşsal alanların ayrılmaz olduğu önermesine dayanmaktadır.

Paul, eleştirel düşünmeyi; düşünürün, kriter ve entelektüel standartları, düşünmeye sistematik ve alışkanlık olarak uyguladığı, düşünme oluşumunun sorumluluğunu aldığı, düşünme sürecini standartlara uygun şekilde yönlendirdiği ve düşünmenin etkililiğini amaca, kriterlere ve standartlara uygun olarak değerlendirdiği yegane, amaçlı düşünme olarak görmektedir. Bu kavram birbiriyle bağlantılı üç parçadan meydana gelmektedir:

- Muhakeme elementleri; anlamacı, mantıksal düşünmenin doğasında bulunan genel yol ve yöntemlerdir.
- Entelektüel standartlar; muhakeme kalitesinin değerlendirildiği kriterlerdir.
- Entelektüel özellikler; eleştirel düşünme “ahlak bütünlüğü ve sorumlu vatandaşlık” gelişimini harekete geçiren, birbirine bağlı değerlerdir (Broadbear, ve Keyser, 2000:323)

Lipman'a (1988:39) göre eleştirel düşünme, ölçütlere dayalı olarak yargılamaya yardımcı olan yetkin ve güvenilir bir biçimde gerçekleştirilen düşünmedir. Kendini doğrular ve bağlama duyarlıdır. Norris (1985) eleştirel düşünmeyi, öğrencilere daha önceden bildikleri her şeye, uygulamalarına ve kendi düşüncelerine değer biçip onu değiştirmeleri olarak tanımlamıştır.

Ennis (1985) eleştirel düşünmenin sorun çözme ve sorgulayıcı araştırmacılık, bir başka deyişle, neye inanacağımızı ya da ne yapacağımızı kararlaştırmamız üzerinde yoğunlaşmış mantıklı, şüpheli, geçerli ve yansıtmacı bir düşünme biçimi olduğunu savunmaktadır. Ivie (1997), Ennis'in “yansıtmacı” kelimesini kullanmasının altında bir mecaz yattığını söylemektedir. Yansıtmacı teriminde kullanılan mecaz bir şeye “geri dönme” dekiyle aynıdır. Ne zaman fikirlerimizin altında yatan varsayımlara geri dönsek ya da bunları görmezden gelsek yansıtmacı biçimde düşünürüz. Böyle düşünmenin amacı başlangıçtaki varsayımlar, ilgili gerçekler ve güvenilir sonuçlar arasında açık ve mantıklı bağlar kurmaktır. Yansıtmacı düşünür, fikirlerini önemli bilgilere ve derin bir mantığa dayandıran kişidir. Eleştirel düşünme, mantıksal tümdengelimci bir yöntemdir.

Allegretti ve Frederick'e göre (1995) eleştirel düşünme a) başkalarının savlarını değerlendirme, b) birinin kendi savına güven kazandırması ve bunu değerlendirme, c) tutarsızlıkları çözümlenme ve d) karmaşık sorunları anlayıp bir çözüme varma gibi fonksiyonlara sahiptir. Bu dört fonksiyon Ennis'in eleştirel düşünme tanımıyla (1991) “ne yapacağımıza ya da neye inanacağımıza karar vermeye odaklanmış mantıklı yansıtıcı düşünme” olarak özetlenebilir (Allegretti ve Frederick ,1995:46)

Kazancı'ya göre (1989) eleştirel düşünme, bir sorunu bilimsel, kültürel ve sosyal standart ve ölçütlere göre tutarlık ve geçerlik bakımından yargılama ve değerlendirmede işe koşulan tavır, bilgi ve beceri süreçlerinin bütünüdür.

Eleştirel düşünmenin tanımı konusunda tartışmalar olmasına karşın farklı tanımlar arasında ortak noktalar da bulunmaktadır. Bunlar; amaçlı, savları analiz ve değerlendirmeye yönelik, öz disiplinli düşünme olduğu konusundadır.

Bu tanımların incelenmesi sonucunda eleştirel düşünme, savları analiz etmeye ve değerlendirmeye odaklanmış, belli bir amaca yönelik, kendini de değerlendiren, bütüncül, tutarlı tavır, bilgi ve becerilerden oluşmuş süreç, yetenek, eğilim ve beceriler bütünüdür denilebilir.

Eleştirel düşünme, bazı tanımlarda ürün bazı tanımlarda da süreç olarak ele alınmaktadır. Bağımsız düşünme, duygu ve düşünce arasındaki ilişkiyi anlama, sorgulama cesareti geliştirme, ölçüt geliştirme, analiz etme, çözüm üretme ve bunun gibi pek çok becerinin bir arada kullanıldığı bir etkinlik olduğundan, bir çok tanımda da görüldüğü gibi, eleştirel düşünme, bir süreç olarak ele alınmaktadır. Bu sürecin bilgi, beceri ve tutumların bütünlüğünü ifade ettiği söylenebilir. Eleştirel düşünmenin süreç olarak algılanması, günlük yaşam için eleştirel düşünme stratejilerini uygulama (Paul,2000a ve Paul 2000b), eleştirel düşünme için yedi adım (Hannel and Hannel,1998), düşünme geliştirme yaklaşımları (Beyer,1998), soru sorma (Savage,1998), yaratıcı drama, işbirliğine dayalı öğrenme stratejileri, örnek olay, sınıf içi değerlendirme teknikleri (Şahinel,2002) gibi çeşitli faaliyetlerle geliştirilebileceğine işaret etmekte ve eğitsel etkinliklere yön vermektedir.

Eleştirel düşünmeyi temel alan öğretim süreçlerinde ya da öğretime yönelik önerilerde yaygın kullanıma sahip olan Bloom'un aşamalı sınıflamasının kullanılmasının eleştirel düşünme öğretimine ne kadar uygun olduğu tartışılmalıdır.

Bloom ve arkadaşları bilişsel ve duyuşsal alanda yaptıkları sınıflamaları şu dört gerekçeyle yayınlamışlardır:

1. Program geliştirme ve değerlendirme problemleriyle ilgilenen öğretmen, uzman, yönetici, araştırmacı ve profesyonel uzmanlara problemleri daha dikkatli olarak tartışmalarına yardımcı olacak biçimde eğitim hedeflerini sınıflamak.
2. Eğitim programlarının oluşturulmasında yapıcı bir yardım kaynağı olmak,
3. Bireyin belirli davranışlara verilen öneme ilişkin bakış açısı oluşturmasına yardımcı olmak,
4. Öğrenme yaşantılarını ve değerlendirme araçlarını hazırlamayı kolaylaştırmak için hedefleri belirlemek (Paul,1985:36).

Bu amaçlar doğrultusunda oluşturulan bilişsel alan sınıflamasında 6 basamak birbirleriyle aşamalılık ilişkisi içinde bulunmaktadır. Tablo 1' de bu basamaklar ve bu basamaklarda düşünmeyi uyaran sorulardan örnekler yer almaktadır.

Bu aşamalı sınıflama dünyada yaygın bir kullanıma sahip olmuştur. Bunda sınıflamanın fazla alternatifinin üretilmemesinin, öğretmen ve eğitimle ilgilenenlere öğretimi planlama, uygulama, değerlendirme hatta öğretmeni değerlendirme gibi konularda da belirsizliği ortadan kaldıran iyi bir dayanak oluşturmasının payı büyüktür. Bu sınıflamada analiz, sentez ve değerlendirme düzeyleri üst düzey düşünme becerileri olarak gösterilmektedir. Böylece; öğretmen ve eğitimcilerin dikkati, öğrencilerin üst düzey düşünme becerilerinin geliştirilmesi gerektiğine çekilmektedir. Bu nedenle Bloom'un aşamalı sınıflaması, üst düzey düşünme becerilerinin sınıf ortamına taşınması konusunda dikkate değer bir yarar sağlamıştır.

Ancak bu sınıflamanın eleştirel düşünme öğretimine dayanak oluşturmaktan uzak olduğu ve Bloom'un aşamalı sınıflamasındaki analiz, sentez ve değerlendirme basamaklarında sorulacak soruların ve yapılacak etkinliklerin eleştirel düşünmeyi ifade edeceği şeklindeki düşüncenin yanlış olduğu söylenebilir. Ennis'in (1985:45) belirttiği gibi, Bloom'un aşamalı sınıflaması okulun ezberlemeye teşvik etmekten daha fazlasını yapabileceğini göstermektedir. Bloom'un aşamalı sınıflamasında yer alan analiz, sentez, değerlendirme hatta kavrama ve uygulama gibi düşünme becerileri üst düzey düşünme süreçlerinin bir olgusu olarak kullanılabilir. Üst düzey düşünme becerileri, okullarda edinilecek başlangıç seviyesinde okuma, yazma ve aritmetikten ve bir grup ezberlenmiş ve kısa zamanda unutulacak gerçeklerden daha bilişsel elemanlar olduğunu hatırlatmak gibi ikna edici ve önemli bir işleve sahiptir. Ancak eğitim programları, öğretim ve değerlendirme süreçlerinin geliştirilmesinde rehber olarak kullanışsız görünen bulanık kavramlardır. Ne üst düzey düşünme becerileri ne de Bloom'un aşamalı sınıflaması, her ikisi de eleştirel düşünme için gereken yardımı sağlamamaktadır. Basamaklardaki kavramlar fazla belirsizdir. Örneğin analiz; kimyasal bileşiklerin analizi, bir tartışmanın analizi, bir sözcüğün analizi, karşı takımın zayıflıklarının analizi, Güney Afrika'daki politik durumun analizi, analiz başlığı altında öğretebileceğimiz farklı konuların birkaçıdır. İkinci olarak bu sınıflamada aktivitenin sonucunu, muhakeme etme ölçütü yoktur. Oysa neye inanacağımıza ve neye karar vereceğimize odaklanmış eleştirel düşünme için bu ölçütleri kullanmaya da gereksinimimiz vardır (Ennis, 1985).

Tablo 1. Bloom'un Bilişsel Alan Aşamalı Sınıflaması ve Bu Sınıflamaya Göre Düşünmeyi Uyaran Soru Örnekleri

Aşamalı Sınıflama	Düşünmeyi Uyaran Sorular
Bilgi	...ne zaman oldu? Kim ? ...tanımlar mısın? Nerede? ...listeler misin? Tekrarlar mısın?
Kavrama	Bu durumu nasıl örneklersin? Başka nasıl ifade edersin? Nasıl karşılaştırabiliriz? ...hangi görüş destekler? ...ne anlama gelir? Özetler misin?
Uygulama	Bu bilgiyi kullanarak problemi nasıl çözersin? ...sunmak için nasıl organize edersin? ...hangi yaklaşımı kullanabiliriz? Bunu planlamanın başka bir yolu var mıdır?
Analiz	Niçin öyle düşünüyorsun? ...yapısını bozan parçalar nelerdir? ...ana teması nedir? ...altında hangi gerekçe yatar? ...hangileri bunun kanıtıdır?
Sentez	...bir alternatif geliştiriniz. ...olmasaydı ne olurdu? ...tasarlayınız. Nasıl test edersin?
Değerlendirme	...görüşünü desteklemek için hangi bilgiyi kullanırsın? Nasıl değerlendirirsin? Neden en uygun yöntem budur? ...değerlendirmede hangi ölçütleri dikkate almalıyız?

Bloom'un aşamalı sınıflamasına, bu sınıflamaya ilişkin algılamalara ve sınıflamanın etkilerine en sistematik eleştiriyi yapanlardan birisi de Paul'dür.

Paul'ün eleştirileri incelendiğinde, eleştirilerin aşağıdaki noktalarda toplandığı gözlenmektedir (1985:37-39) :

a) Öğretmenlerin eleştirel düşünmeyi öğretebilmek için sınıflarında analiz, sentez ve değerlendirme düzeylerinde sorular üretme yeteneğinin yeterli olduğu ve eleştirel düşünmeyi öğretmek için öğretmenin felsefesinde değişiklik yapmasının gerekmediği görüşü önemli bir yanlış yönlendirmedi. Eleştirel düşünmeyi öğretecek düzenli bir formül olmadığı gibi, öğretmenin önce kendi düşünme becerilerini analiz etmeye ve geliştirmeye yönelik ders almaya ve sağlam bir eleştirel düşünme temeline sahip olmaya gereksinimi vardır.

b) Sınıflamalar belli bir kültürün, ulusun ya da sistemin değerlerini ya da dünya görüşünü yansıtmaktan kaçınarak bağımsız olarak kullanılabilen için yapılırlar. Bloom'un aşamalı sınıflaması da bir eğitim görüşüne taraftar olmayı engellemek için dolaylı yollarla yargılar taşıyan terimlerden kaçınmış ve yansız bir sınıflama haline getirilmeye çalışılmıştır. Bu durumda bir kurum, bir eğitim birimi ya da bir eğitim felsefesiyle tanımlanan davranışsal değişimler, bu sınıflamada temsil edilemez. Bu yaklaşım, eleştirel düşünme becerileri, yetenekleri ve doğasıyla uzlaşmaz. Diğer yandan sınıflama, bilgiyi ezber ürünü olarak sunduğu için tarafsız da değildir.

c) Aşamalı sınıflamada tek yönlülük vardır. Kavrama bilgiyi gerektirir ama bilgi kavramayı gerektirmez. Aşamalı sınıflamada kabul edilen haliyle; bilgi, uzmanlarca şu anda bilinen ya da kabul edilen bilgidir. Bu kabul, eleştirel düşünmenin doğasına aykırıdır. Bilgi, basit şekilde birinin diğerine verebileceği, aktarabileceği, ezberlenecek ya da hatırlanacak bir şey değildir. Önce bilgi verilip sonra onun üzerine düşünülemez, eleştirel düşünmeden bağımsız olarak öğretilemez. Bilgi, inanmak için hızlılıktan çok yavaşlığı, inanmadan önce kanıtları beklemeyi, ummayı ve tartmayı gerektiren bir başarıdır. Bilgiden değerlendirmeye doğru tek yönlü bir aşamalılığın, her bir davranışın bir öncekinden daha basit olduğunu düşünmenin eleştirel düşünme öğretiminde değeri yoktur. Bilgi entelektüel bir şeydir. Bilgimizin nesnelere mantıklı düşünmeyle, öznelleştirerek kazanırız. Doğru yanıt öğretimi, eleştirel düşünmenin başlangıç adımı olmaz. Yapılacak ya da inanılacak şey anlatılmaz ya da anlatılması umulamaz. Bu, düşünce özgürlüğünü çürütür.

Başarılı bir eleştirel düşünme öğretiminde (Paul,1985:39):

- Öğretmenlerin bilişsel süreçlere ve bunların birbiriyle ilgili olan karmaşık ilişkilerine dair tam bir anlayış biçimleri olmalıdır.
- Bloom'un aşamalı sınıflaması iki yönlü olmalıdır.
- Öğretmenler mantıksal öğrenmeyi bir türünden çok süreç olarak ele almalıdır. Bu da mantıksal öğrenme ve düşünme alışkanlığını

güçlendiren inanç ve iddiaların geçici olsa bile kabulünü içeren her bir bilişsel davranışa, kavrama, analiz, sentez ve değerlendirme getiren bir işlemdir.

SONUÇ

Eleştirel düşünme, savları analiz etmeye ve değerlendirmeye odaklanmış, belli bir amaca yönelik, kendini de değerlendiren, bütüncül, tutarlı tavır, bilgi ve becerilerden oluşmuş süreç, yetenek, eğilim ve beceriler bütünüdür denilebilir. Bilişsel alana çok büyük katkı getirmiş olan Bloom'un bilişsel alan aşamalı sınıflaması eleştirel düşünme için yetersizdir. Bilginin hazır verilmesi ve bilgiden değerlendirmeye tek yönlü bir ilerlemenin olması, belli bir kültürün, ulusun ya da sistemin değerlerini ya da dünya görüşünü yansıtmamak ve bağımsız olarak kullanılabilmek için dolaylı yollarla yargılar taşıyan terimlerden kaçınmış ve yansız bir sınıflama haline getirilmeye çalışılmış olmasıyla da eleştirel düşünme doğasıyla çelişmektedir. Nitekim Bloom da, Paul'e verdiği yanıtta amacının eğitim felsefesi, öğretim yöntemleri ya da program geliştirmeye sınırlama getirmek olmadığını, eğitim hedeflerini, öğrenme yaşantılarını, değerlendirme soru ve problemlerini sınıflandırmak olduğunu vurgulamaktadır.

Kaynakça

- Allegretti, C.L. and Frederick, J.N. (1995). A model for thinking critically about ethical issues. **Teaching of Psychology**. 22,46-48
- Beyer, B. (1998). Improving student thinking. **Clearing House**. 71:262-267
- Broadboer, J.T. and Keyser, B.B. (2000). An approach to teaching for critical thinking in health education. **Journal of School Health**. 70:322-326
- Ennis, R.H. (1985). A logical basis for measuring critical thinking skills. **Educational Leadership**. 42:44-48
- Hannel, G.I. and Hannel, L. (1998). 7 steps to teach critical thinking. **Education Digest**. 64:47-52
- Ivie, S. D. (1997). Metaphor: A model for critical thinking. **Contemporary Education**. 72:18-22
- Kazancı, O. (1989). **Eğitimde Eleştirel Düşünme ve Öğretimi**. İstanbul: Kazancı Kitap AŞ.
- Lipman, M. (1988). Critical thinking-What can it be?. **Educational Leadership**. 46, 38-43.
- Norris, S.P. (1985). Synthesis of research on critical thinking. **Educational Leadership**. 42(8): 40-45.
- Paul, R.W. (1985). Bloom's taxonomy and critical thinking instruction. **Educational Leadership**.42:36-39.
- Paul, R. (2000a). Critical thinking: Nine strategies for everyday life. Part I. **Journal of Developmental Education**. 24(1):40-42
- Paul, R. (2000b). Critical thinking: Nine strategies for everyday life. Part II. **Journal of Developmental Education**. 24(2):38-40
- Savage, L.B. (1998). Eliciting critical thinking skills through questioning. **Clearing House**. 71(5)
- Sormunen, C. and Chalupa, M. (1994). Critical thinking skills research: Developing evaluation techniques. **Journal of Education for Business**. 69:172-17
- Şahinel, S. (2002). **Eleştirel Düşünme**. Ankara: PegemA Yayınevi.
- TDK. (1981). **Eğitim Terimleri Sözlüğü**. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- U. S. Department of Labor (1991). **What Work Requires of School: A Scans Report for America 2000**. Washington DC: Author.